

VINCZE TAMÁS

VAJTHÓ LÁSZLÓ KAPCSOLATA
A DEBRECENI EGYETEMMEL

LÁSZLÓ VAJTHÓ'S LINKS WITH THE UNIVERSITY OF DEBRECEN. A literary historian known for his text editions and teacher of Dániel Berzsenyi Secondary Grammar School in Budapest, László Vajthó received habilitation for Privat-docent in 1935 at the Faculty of Arts of Debrecen's István Tisza University and subsequently he obtained full professorship in 1944. In 1942, following the retirement of literary professor Károly Papp, it was L. Vajthó who was expected to occupy the vacant chair. However, somebody else was nominated for the position, and when the chair fell vacant again in 1945, he was repeatedly by-passed. Relying partly on Vajthó's recollections at old age and partly on the correspondence between László Vajthó, literary historian Ferenc Zsigmond, and Margit Kis, a teacher of Nyíregyháza and a muse to both, the study highlights László Vajthó's connection with the University of Debrecen.

Vajthó Lászlót elsősorban úgy tartja számon az utókor mint legendás pedagógusegyniséget, nagyhírű fővárosi irodalomtanárt, aki diákjaival számos régi, kevésbé ismert magyar irodalmi alkotást mentett meg az elfeledéstől azzal, hogy újra kiadták az irodalmi köztudatból teljesen kiszorult műveket, példát mutatva más iskolák tanárainak és tanulóinak is hasonló értékmentő akciókhoz. Híressé vált egykori tanítványai (pl. Hegedűs Géza, Vikár György, Vas István, Rába György) több alkalommal méltatták (még életében is) a tanításban és a diákokkal való bánásmódban új ösvényeket kitaposó Vajthót, aki nem tantárgyként kezelte az irodalmat, hanem az élet nélkülözhetetlen részének tekintette, arra nevelte diákjait, hogy az olvasást olyan természetesnek tekintsék, mint a levegővételt. Teljesen magától értetődő gesztusnak tartotta, hogy gazdag könyvtárának kincseit apránként szétosztogatta a tanítványok között, nem sajnálta az odaajándékozott könyveket, mert úgy vélte, így teljesíti igazán nevelői hivatását. Talán ez a tény is hozzájárult (didaktikai újtói hírneve mellett) ahhoz, hogy Vajthó nevének említésekor többnyire a kiváló gyakorlati pedagógusra gondolnak. Emellett még kiadói tevékenysége is a tanári gyakorlatából táplálkozott: annyira fel tudta lelkesíteni a diákjait, hogy azok időt, fáradságot nem kímélve kapcsolódtak be irodalomoktatójuk nem kevés idealizmust igénylő vállalkozásába. Az azonban keveseknek jut eszébe Vajthó László kapcsán, hogy ez a kitűnő tanár és szervező az irodalomtudományban is letette a névjegyét, és ennek elismeréseként egyetemi magántanári címet is nyert. Sőt egy alkalommal még az egyetemi tanárság lehetősége is felvillant előtte, bár ez az ábránd hamar szerte is foszlott, sosem lett Vajthóból professzor, de időskori emlékezéseiből az derül ki, ezt nem is nagyon bánta. A következőképpen kommentálta egyik önvallomásában ezt a megghiúsult tervet:

„Hogy főiskolai, egyetemi katedrát nem kaptam? Ez is örömmel járt. A tanszékekért annak idején ádáz harcok folytak, így viszont csak a hivatás kellemességét élveztem.”¹

Mindenesetre az utóbb említett két fontos esemény, a magántanári habilitáció és a professzori pályázat egy olyan vidéki városhoz kapcsolódtak, amelynek nemcsak a tudományos ambíciók, hanem a szakmai-baráti kapcsolatok miatt is kitüntetett szerepe lett a fővárosi tanár életében: Debrecenhez. Vajthó maga is elismerte Debrecen jelentőségét az élete és barátságai alakulásában, ezt igazolják a fentebb idézett 1969-es önvallomása alábbi mondatai: „Hadd szóljak még néhány szót legnagyobb élményemről, Debrecenhez való kapcsolataimról, hova nemcsak rokonai kötelékek fűznek.² Egy sereg munkatársat, barátot szereztem ottan.”³ A cívisvárosi kollégákra, barátokra vonatkozó emlékezését pedig ugyanebben a vallomásában a következő szavakkal zárta: „csak most, életem végé felé eszméltem rá, milyen régóta tartozom Debrecen szellemi életébe.”⁴ Nem a pusztai udvariasság, a Debrecen előtti kötelességszerű főhajtás szándéka szülte ezeket a mondatokat. Vajthó valóban joggal érezhette, hogy a pályáját meghatározó legfontosabb epizódok és a szívéhez legközelebb álló barát (Zsigmond Ferenc) egyaránt Debrecen ajándékai.

Vajthó habilitációjának előzményei

Vajthó és a Debrecen kapcsolata annál is érdekesebb, mert meglehetősen későn (és látólag minden előzmény nélkül) kezdődött. Doktori címét a szegedi egyetemen szerezte meg, irodalomszervező tevékenysége, kiadói vállalkozásai Pesthez kötődtek. Már nem is volt fiatal, amikor a magántanári cselekményre sor került, 48 éves korában nyerte el a pályáján mérföldkönek számító minősítést. *Tanári pályám emlékezete* című önéletrajzában így eleveníti fel a habilitáció ötletének megszületését (nem kevés öniróniával): „Pap Károly debreceni professzor egy ízben megkérdezte, miért nem habilitálok. Megdobbant a szívem. Máris debreceni magántanárnak képzeltem magam, mert hiszen a kérdésben biztatás, sőt hívogató szó is csillant. Csak később lohadt le kissé a kedvem, kivált mikor Zsigmond Ferenc kebelbarátom, jótanács-adóm, kissé nevelőm is, megjegyezte, hogy a debreceni magántanárság – 1934-et írtunk akkor – körülbelül annyi fajsúlyt jelent, mint egy budapesti summa cum laude doktorátus (magyar irodalomból).”⁵ Az ötlet genezisének elbeszéléséből két fontos tény is kiderül: egyrészt az, hogy az akkori íratlan egyetemi „rítusok” szerint a professzorok szerették maguk kiválasztani és felkérni a habilitációra érdemes-

¹ *Életem, emlékeim, találkozásaim*, szerk. DOROGI Zsigmond, Budapest, 1973, 226.

² Rokoni kötelékek alatt Vajthó elsősorban Lajos öccsére gondolt. Mudrák József szíves közlése szerint Dr. Vajthó Lajos debreceni lakos, nyugalmazott pénzügyigazgató, aki 1951. március 23-án hunyt el, 1946 és 1948 között az egyetem jogi karán *Illetékjog* címmel ún. kiskollégiumot tartott.

³ DOROGI, *i. m.*, 224.

⁴ *Uo.*, 225.

⁵ VAJTHÓ László, *Tanári pályám emlékezete*, Budapest, 1969, 190.

nek gondolt személyeket, részben azért is, mivel a magántanári státuszba való bekerülés már egyben a tanszéki utódlás reményét is jelenthette. Ritkábban fordult elő az az eset, hogy a magukat habilitációra alkalmasnak gondoló fiatal emberek vagy már idősebb szakemberek bátorító felszólítás nélkül, önjelöltként jelentkezzenek egy katedra birtokosánál a magántanári terveikkel. Másrészt az is kiderül Vajthó felkérésének történetéből, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem által odaítélt *venia legendi* a tudományos közvélemény szemében magasabb presztízsűnek számított, mint a vidéki egyetemeken elnyert magántanári képesítés.

Másik, későbbi visszaemlékezésében, amely *Elfelejtett keringők* címmel jelent meg 1976-ban, visszatért a habilitációja előzményeire, a hiúságát felébresztő professzori felszólításra. Ebben az időskori memoárban megdöbbenő nyíltsággal (és a tőle más írásokban is megszokott szerénységgel) tárja fel a magántanári eljárás előkészítésének körülményeit. Múltidézéséből kitűnik, hogy bár kiterjedt irodalomszervezői és értékmentő tevékenységével ekkorra már elég jelentős szakmai megbecsülést szerzett, több sorozatának (*A tanítás problémái, Magyar irodalmi ritkaságok*) egymást lenyűgöző gyorsasággal követő kiadványait lelkesedéssel üdvözölték, ő maga nem nagyon tudott a habilitáció kérelmezését megfelelően alátámasztó irodalomtörténeti munkásságot felmutatni. Mielőtt tehát Vajthó a habilitációs folyamodványát benyújtotta volna, először ezen a gondon kellett segíteni: sietve hosszabb tanulmányt kellett írnia, amire korábban a tanári és szerkesztői elfoglaltsága mellett nem jutott ideje. A magántanári tervek realizálását segítő vékony kötet létrejöttére a következőképpen emlékszik vissza az *Elfelejtett keringők*-ben: „Talán nem érdektelen, ha az ottani irodalomtörténeti tanszék sorsáról némely kevésbé ismert jelenséget feltárok. Mindenekelőtt azt, hogy én magamat még magántanárnak sem tekintetem. Kivált, hogy egy ideig maga Zsigmond Ferenc is csak ezt az egyetemi rangot viselte. [...] De hát volt bennem annyi hiúság, becsvágy, hogy Pap Károly bátyám kedves figyelmét nem utasíthattam vissza. Károly bácsi azonban tapintatosan kifejezte, hogy *Én, Ady Endre című doktori disszertációm nem elegendő az aktushoz, írjak még valamit hozzá. Így jött létre, kis gyorsforralón Két nemzedék irodalma füzetnyi tanulmányfélélem. Vajon jól emlékszem a címére? Nincs kedvem utánanézni, hadd lebegjen előttem ez a cím is szintén mitológiai ködben, hiszen majdnem fél százada, hogy megjelent.*”⁶ Vajthó címközlése valóban pontosításra szorul, az 1935-ben megjelent kötet címe helyesen: *Két költőnemzedék arca*. A visszaemlékezés legérdekesebb momentuma azonban mégis Pap Károly szokatlan segítőkészsége, hiszen a debreceni irodalomtörténeti tanszék professzora⁷ nem arról volt híres, hogy

⁶ VAJTHÓ László, *Elfelejtett keringők*, Budapest, 1976, 347–348.

⁷ Pap Károly jellemzésére talán Oláh Gábor debreceni író-tanár szavai a legtalálóbba, aki a Naplóiban többször is lekcinsnylően emlegette a debreceni egyetem irodalomprofesszorát. Egyik 1942-es naplóbejegyzésében az alábbi szavakkal írja le a konzervatív irodalomtörténész: „Egy kis elegáns, skatulyából most kibúzótt vasalt ruhájú, mindig etikettszerű emberke, aki soha nem mond semmit, tehát mindig tudja: mit kell mondania. Furcsán, pöszén, befelé beszél fakó siket hangon, magyarul mondvá kappan hangon, úgy, hogy 3 lépésen túl már senki sem hallja. Gondolni: mit jelent ez az egyetemen a magyar irodalom tanszéké-

nagylelkűen ajánlhatta volna a habilitáció lehetőségét a tehetséges fiatalabb tanároknak. Ady Lajos bosszankodott azon egy 30-as évek végén írt levelében, hogy Pap Károly miért nem biztatta Juhász Gézát magántanárságra.⁸ Az igazsághoz természetesen az is hozzátartozik, hogy a magukban egyetemi előadáshoz kedvet és ambíciót érző irodalomtanárok sem szívesen jelentkeztek a konzervatív ízlésű és szertartásos érintkezési stílusú professzornál ilyen tervekkel. Tudvalévő volt, hogy nem fogadja be a tanszékére azokat a pályázókat, akik 20. századi írókkal, modernekkal kívánnak foglalkozni. Ő maga sem volt hajlandó a kortársairól előadni, ebben az elhatározásában hallgatói kérése sem tudta megingatni. Így eleve leszűkült azok köre, akik nála tervezhették a magántanári cím megszerzését: elsősorban azokat támogatta, akik a 18. és 19. századi magyar irodalom egyes korszakainak jellemzőit és alkotóinak munkásságát kutatták. Első habilitáltjával, Gyulai Ágost Paedagogiumi tanárral (a Magyar Paedagogiai Társaság titkárával) különben sem volt szerencséje Pap Károlynak, mivel Gyulainak csupán az elegáns címre volt szüksége, de a vele járó munkát és kötelezettségeket nem vállalta, ezért maga a professzor kezdeményezte a pesti tanár *venia legendijének* megvonását, miután az hat szemeszteren át nem hirdetett előadást Debrecenben. Sokkal jobb választásnak bizonyult ennél a tehetséges Zsigmond Ferenc, ő ráadásul a habilitációja előtt és után is olyan költőkről, írókról írt monográfiát, akiknek a művei átjutottak Pap Károly kényes ízlésének szűrőjén: a Vörösmarty Mihály, Lévay József, Herczeg Ferenc, Mikszáth Kálmán és Jókai Mór életművéről közzétett munkáival méltán kiérdemelte a szakma megbecsülését is. A 16–18. századi magyar szellemi mozgalmakkal, Péczeli Józseffel és az Árgírus-mesével foglalkozó Gulyás József sárospataki tanár szintén jól illeszkedett Pap Károly tanszékprofil-formáló koncepciójához, ő is azt a szálát erősítette, amely a régi magyar irodalom vizsgálatának biztosított prioritást.

Vajthó némileg kilógott ebből a sorból, hiszen ő a doktori disszertációját a debreceni professzor által nem kedvelt Ady Endréről írta, azonban az ő szerteágazó, kiterjedt szerkesztői tevékenységében is volt egy terület, amellyel megnyerte magának Pap Károly rokonszenvét, bizalmát. Ez a pedig a *Magyar Irodalmi Ritkaságok* címet viselő sorozat volt, amelyben többek között Bessenyei György, Édes Gergely, Dugonics András, Barscay Ábrahám, Fáy András, Karacs Ferencné Takács Éva, Verseghy Ferenc, Vachott Sán-

ben. [...] Szerencsétlen hallgatói nevetik vagy átkozzák. Sokan szakot cseréltek miatta. Áttértek egy tisztán beszélő tanár szárnya alá. Más egyetemi tanár egész könyvtárat összeír; Pap Károlynak nincs egyetlen könyve sem. Ami a füstnélküli szivar szivarnak, az ő könyv nélküli tanárnak. Nem tudom, mi okon és mi jagon lett egyetemi professzor. Azt hiszem, az etikett pontos megtartása miatt. Mindenki vel szemben rendkívül udvarias és rendkívül szerény.” Az idézet forrása: OLÁH Gábor, *Naplók*, 2002. A Debreceni Egyetem Kosuth Egyetemi Kiadójának gondozásában megjelent könyv hypertext változata. Készítette: Cserháti Csaba. <http://mek.niif.hu/01300/01327/html/index.htm>.

⁸ *Juhász Géza levelesládája*, szerk. JUHÁSZ Gézáné, LÉVAY Botond, Budapest, 1987, 205. (A levélgyűjtemény 208. sz. darabja, Ady Lajos keltezetlen levele. A levél utóírata a következő: „Kérlek, az egész furcsa volt. Mikor a címet felírtam, közben az jár az eszembe, hogy az a hólyag P. K. miért is nem ajánlja föl Neked a docentúrát, s közben máris írtam a címedet: egyet. m. tanár. Bolond eset!”

dorné, Riedl Frigyes, Reviczky Gyula, Péterfy Jenő könyvtárakban fellelt, kevésbé emlegetett műveit, olykor kéziratait jelentették meg. Hiánypótló és hatalmas munka volt ez, elérhetővé tette az említett írók jelentéktelenebb, kisebb műveit is az egyetemi hallgatók és az irodalombarát középiskolások számára. Természetesen Vajthó szorgalmas munkájának ezt a következményét is nem kevés gúnnyal kommentálta tanári pályája emlékeit felidéző könyvében: „*Meglepetve hallottam – írta –, hogy az egyetemi hallgatók mennyit emlegetnek, nem éppen áldáskereső hangnemben. Mintha csak valami szigorú egyetemi tanár lettem volna. De aztán rájöttem az okára. Ritkaságaim duplán ritkaságokká váltak hamarosan, az akadémiai könyvtárban egész sort foglalnak el díszkötésben, de másutt sem mindig kölcsönözhetőek (az egyetem könyvei között stb.), s helyben való használatra van fogva az érdeklődő.*”⁹ E sorozat kínált alkalmat Pap Károly és Vajthó együttműködéséhez is, a lelkes pesti tanár kiadott egy olyan kéziratot, amelyet Pap Károly bocsátott a rendelkezésére. Pap Károly a szöveggondozást is professzori alapossággal elvégezte: bevezetéssel, magyarázó jegyzetekkel egészítette ki, tette teljessé a kis kötetet. A sorozat 28. darabjaként napvilágot látott mű Horvát István irodalomtörténeti előadásainak lejegyzett anyaga volt, ez a valóban ritkaságnak nevezhető jegyzet családi hagyatékként került a debreceni irodalomprofesszor birtokába. Vajthó nyilván szívességet tett a keveset publikáló Pap Károlynak azzal, hogy befogadta a *Magyar Irodalmi Ritkaságok* közé a professzor által gondozott előadásanyagot, bár még a Pap professzor írásait vélhetően nem éppen objektíven értékelő Zsigmond Ferenc is eléggé visszafogottan, kevés lelkesedéssel írt erről a kiadványról, nem látott benne különösebb értéket.¹⁰ Pap Károly számára mégis jó lehetőséget jelenthetett a közzététel, egyébként is szívesen foglalkozott Horvát Istvánnal, mind a Csengery-emlékkönyvbe, mind a Szily Kálmán 80. születésnapja alkalmából megjelentetett kötetbe írt róla egy-egy tanulmányt. Részben tehát a hála is motiválhatta Pap Károlyt akkor, amikor Vajthónak a habilitáció előtt kaput nyitott. A két esemény időbeli összefüggése egyértelmű: 1934-ben jelent meg Horvát István irodalomtörténete, s már 1935 első felében lezajlott a magántanári képesítő eljárás.

⁹ VAJTHÓ, *Tanári pályám...*, i. m., 159.

¹⁰ ZSIGMOND FERENC, *Horvát István Magyar irodalomtörténete*, Irodalomtörténeti Közlemények, (1935/1), 96. „*Horvát irodalomtörténeti diktátuma abban a szövegben került most kiadásra, amelyet Horvát egyik kiváló hallgatója, Pauler Tivadar írt le magának. Ez a gondos jegyzet családi hagyatékként jutott Pap Károly egyetemi tanár birtokába. Ő bocsátotta sajtó alá, miután lapalji magyarázó jegyzetekkel látta el és becses bevezetést írt eléje. Ez a bevezetés takarékos terjedelmű, mégis minden lényeges vonatkozásban alaposan és igazságosan tisztázza a kiadvánnyal kapcsolatos kérdéseket. A szaktudós körültekintő biztosságával helyezi a kellő távlatba a száz év előtti egyetemi tanári produkciót, amely azonban ma már alig több, mint irodalomtörténeti kuriózum.*”

Pap Károly és Csűry Bálint véleménye Vajthó habilitációra való alkalmasságáról

Pap Károly az 1935. febr. 27-i kari tanácson terjesztette kollégái elé Vajthó habilitációs kérelmét. Röviden ismertette Vajthó pályafutását – ahogy az ilyenkor szokás –, majd közölte, hogy a kérelmező csatolta a folyamodványhoz igazgatójától nyert „Működési bizonyítványát” is, mely szerint a habilitációra jelentkező az iskolájában „mindenkor kiváló eredménnyel tanított”.¹¹ E bizonyítvány tartalmazta a következő lényeges – a későbbi eljárás megindításának szempontjából sem elhanyagolható – kijelentést: „Politikai és társadalmi magatartása korrekt, fegyelmileg büntetve nem volt.”¹² A kérelemhez Vajthó csatolt még egy ugyancsak az igazgatójától kapott nyilatkozatot, ebben felettes hatósága készségele beleegyezik abba, hogy a „folyamodó habilitációja esetén előadásai megtartására hetenként egy-egy napra Debrecenbe utazhassék.”¹³ A magántanári cselekmény elindításához felkért két bíráló, akik áttekintették a jelölt habilitációs szándéka szempontjából figyelembe vehető tudományos munkásságát, Pap Károly és Csűry Bálint volt.

A második opponens személyével azért is érdemes foglalkozni, mert benne Vajthó régi jó barátjára, ifjúkori tanuló társára ismerhetünk. Vajthó a már idézett *Elfelejtett keringők* című emlékezésében majdnem tíz oldalt szentel Csűry Bálintnak, hosszan ecsetelve barátságuk kibontakozását és egyetemi éveik sajátos romantikáját. Itt meséli el, hogy Csűryvel még a szatmárnémeti gimnáziumban barátkoztak össze, a nála egy évvel idősebb, félszeg fiatalemberrel az önképzőkörben kötött szorosabb ismeretséget. „Jó osztályba jártunk mind a ketten – írja Vajthó –, mégis menekültünk a »normális« társak elől, akiknek nagyjából az irodalom is csak tantárgy volt, igaz, a legkedvesebb. De más oka is volt ennek a menekülésnek; ki kell mondanom: félszességünk, gyámoltalanságunk, főként azért, mert abban a téves hitben ringatóztunk, hogy társas érintkezésben is az irodalom a legfontosabb.”¹⁴ Ez a barátság a kolozsvári évek alatt tovább mélyült, ekkor egy darabig együtt is laktak. Egyetemi életük taglalásakor Vajthó kitért arra a két Budapestről Kolozsvárra utazgató magántanárra (Voinovich Gézára és Palágyi Menyhértre) is, akik szellemi fejlődésük történetében fontos szerepet játszottak. Csűry Bálint kivételes és már egyetemista korában megmutatózó képességeit Vajthó ilyen sok év elteltével is a legnagyobb elismeréssel (és minden irigység nélkül) emlegette. „Bálint szorgalmasan látogatta az előadásokat – emlékezik vissza Vajthó –, a könyvtárakban mindig ő volt az utoljára távozó. Színházba csak elvétve járt, ha ritkán klasszikus értéket mutattak be. [...] Zolnay Gyula professzor mindig járt felismerte a tehetőségét; egy szemináriumi előadásakor úgy nyilat-

¹¹ Jegyzőkönyv a debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi karának 1935. február 27-én tartott X. rendes üléséről. 68. sz. Dr. Pap Károly ny. r. tanár előterjesztése, DE BTK Dékáni Hivatal Irattára.

¹² Uo.

¹³ A Vajthó igazgatója által írt nyilatkozat kijelentését Pap Károly idézi – vélhetően nem teljesen szó szerint – a habilitációs kérelem előterjesztésében.

¹⁴ VAJTHÓ, *Elfelejtett...*, i. m., 326.

kozott, hogy legszívesebben maga mellé ültetné a katedrára.¹⁵ A rokon lelkeket összekötő barátság csak Csűry Bálint pedagógiai vizsgálja után fakult meg, amikor elváltak útjaik: Csűry a kolozsvári református gimnázium tanára lett, Vajthó pedig két utolsó egyetemi szemeszterével küszködött. Évtizedekkel később Vajthó László habilitációja hozta újra össze a két egykori barátot, igaz, csupán rövid időre. Egyébként a saját magántanári cselekményét is megemlíti Vajthó a Csűry Bálintról szóló emlékezésében, méghozzá a következő összefüggésben: „Jólesik rá gondolnom, hogy mint közbecsült egyetemi tanár, Bálint fogalmazta meg nagy szeretettel a *venia legendi-re* alkalmas voltomat. Személyesen nem találkozhattunk már; őt a tudós és a professor gyakorlati hivatása kötötte le, engem a középiskola és a kollégákkal, diákjainkkal végzett hagyománymentő munka.”¹⁶

Pap Károly és Csűry Bálint bírálata Vajthó habilitációra benyújtott műveiről az 1934/35-ös tanév XIII. rendes kari tanácsülésére készült el. Pap Károly leginkább azt hangsúlyozta a jelölt munkásságáról megfogalmazott véleményében, hogy tanári és szakírói tevékenysége kivételes összhangban van egymással, egyik a másikat táplálja, ösztönzi. Az irodalomprofesszor a következő formát adja ennek a kétségkívül találó meglátásának: „S [Vajthó] munkája becsét nagyban emeli az a lelkes komolyság, amellyel hivatala és hivatása törekvéseit mindig a legszebb harmóniában tudja egyesíteni. Írói eszményeivel hevítgeti át a tanítóikat, viszont nem egyszer ezek kölcsönöznek szárnyat amazoknak anélkül, hogy bármi alakban zavarnák, vagy akár lankasztanák egymás köreit.”¹⁷ Bármennyire is neheze érett, el kellett Pap Károlynak ismernie azt is, hogy Vajthó személyében mégiscsak az általa nem igazán kedvelt korszak kutatóját készül befogadni a tanszékére. Vajthó munkái közül részletesebben is méltatta az *Én, Ady Endre* című doktori disszertációt, a habilitáció előtt „rohammunkában” készített *Két költőnemzedék arca* című tanulmányt, a *Kazinczy világa* című kis költői breviáriumot, valamint a *Tanulók szerepe az irodalom tanításában* című szakmódszertani füzetet. Nem hagyta ki Vajthó munkásságának bemutatásából a jelölt színházi kritikáit és az általa szerkesztett szöveggyűjteményeket, antológiákat sem, noha ezek nyilvánvalóan nem tudományos alkotások, hanem a tanári és kritikusi munka produktumai. Mégis így tartotta kellően alátámasztottnak Vajthó publikációs termékenységének bizonyítását, vagy inkább ezeket is szükségesnek gondolta megemlíteni azért, hogy jelentékenyebbnek tüntesse fel a folyamodó szakírói teljesítményét, szorgalmát. Közben – ahogy ez a sorokból világosan érződik – maga a bíráló is tisztában volt vele, hogy a jelöltje által felmutatott munkásság súlya nem teljesen meggyőző, ezért is hangsúlyozza annyira Vajthó értékmentő kiadói tevékenységét, mintegy a hiányzó tudományos írások kompenzációjaként. Pap Károly végül e következtetésekkel zárta részletes értékelését: „Vajthó László az ifjabb irodalomtörténetírói generáció egyik legműveltebb és legérdemesebb tagja, aki korán megkezdett tudományos működését súlyos ta-

¹⁵ *Uo.*, 330.

¹⁶ *Uo.*, 335.

¹⁷ Dr. Pap Károly: Bíráló Dr. Vajthó László egyetemi magántanári habilitációja ügyében, DE BTK Dékáni Hivatal Irattára.

nári elfoglaltsága mellett is fanatikus lelkesedéssel s egyre szélesebb keretek közt folytatja s mint költő, író, műfordító, kritikus, aztán több irodalmi vállalat szerkesztője, szinte fáradhatatlannak mondható. És ha több vagy nagyobb szabású tanulmánnyal – talán épp a sokoldalúság miatt is – még nem állt elő, amit nyújt, világosan mutatja, hogy írók, korok, irányok magyarázatában egyaránt avatott, emlékeik kiadása körül pedig már eddig is maradandó nevet vívott ki magának.¹⁸ Pap Károly számára mégis az volt a leginkább megnyugtató, hogy egy olyan korban, amikor az irodalomtudósok előszeretettel fordultak a modernnek, a kortársak felé, Vajthó megtalálta a 20. századi írók becsülése és a régebbi korok alkotóinak elismerése közötti elfogadható egyensúlyt. Ezért is foglalta össze Vajthó munkásságáról alkotott véleményét az alábbi végső megállapítással: „Ízlése, rokonszenve kétségkívül az »újabbak« felé vonja de amint értük nem vált soha egyoldalúvá, épp úgy meg tudta őrizni tiszteletét multunk klasszikus hagyományaival szemben is. Bizton hisszük, hogy sok más erénye mellett e tekintetben is jó hatással lesz ifjúságunkra.”¹⁹

Csúry Bálint, a régi barát is nagy tapintattal és körültekintéssel írta meg Vajthó habilitációra benyújtott műveiről a véleményét. Pap Károlyhoz hasonlóan ő is jónak látta – az *Én, Ady Endre, a Két költőnemzedék arca*, valamint a *Tanulók szerepe az irodalom tanításában* című művek méltató ismertetése és a Vajthó által gondozott sorozatok rövid bemutatása mellett – a folyamodó egyéb irodalmi munkáit megemlíteni, még egykori egyetemi tanuló társa ifjúkori regényéről, a *Jénai diákok* címmel megjelent szépírói próbálkozásról sem feledkezett meg. Emellett szót ejtett Vajthó műfordításairól és színikritikáiról²⁰ is, utóbbiakkal kapcsolatban – a színházat már egyetemistaként is ritkán látogató Csúry – nem kevés csodálattal jegyezte meg: „Tíz év alatt 5-600 darabról és előadásról írt itt beszámolót és bírálatot.”²¹ Finoman azért célzott arra is, hogy Vajthóban leginkább a magyar irodalomtörténet népszerűsítőjét és propagálóját lehet tisztelni, még véleménye összegzésében is visszatér Vajthó szorgalmas kiadói tevékenységére. Emellett dicsérően emlegeti Vajthó tanári kiválóságát, azt a képességet, ahogy Vajthó felkelti diákjaiban az irodalomtörténeti értékmegőrzés iránti lelkesedést. Csúry opponensi jelentése így végül az alábbi szavakkal zárult: „Bíráloi áttekintéséből kiderül egyfelől az, hogy Dr. Vajthó László, mint a magyar irodalomtörténet bűvára, a megjelölt időszakban nagyjártaságú szakértő és jeles kutató, másfelől a magyar irodalom tanításában olyan szuggesztív hatása van tanítványaira, ami az eredményt tekintve (értem: a tanulók felbuzdulását kéziratban levő magyar irodalmi értékek kiadására), szinte példátlan.”²²

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ Többek között a Protestáns Szemlében és a 8 órai Újságban jelentek meg színbírálatai. A Protestáns Szemle Imre Sándor javaslatára hívta meg Vajthót színikritikusának, a 8 órai Újsághoz pedig Törs Tibor, a lap akkori főszerkesztője invitálta, méghozzá Voinovich Géza ajánlatára.

²¹ Dr. Csúry Bálint: Bírálat Dr. Vajthó László egyetemi magántanári habilitációja ügyében, DE BTK Dékáni Hivatal Irattára.

²² Uo.

A próbaelőadás témája

Az egyértelműen pozitív bírálatok a bölcsészkar többi professzorát is kellően meggyőzték, úgy döntöttek (11 igen és 1 nem szavazattal), hogy a jelölt a további magántanári cselekményre bocsátható. A május 28-i tanácsülés után három nappal, május 31-én került sor Vajthó magántanári kollokviumára, amelyet június 13-án követett a próbaelőadás. Meglepő és egyben némi magyarázatot igényel Vajthó próbaelőadásának témája, a budapesti tanár ugyanis Vargha Gyula költészetét boncolgatta az igencsak előkelő hallgatóság előtt. Valószínűleg azért is választott Vajthó egy protestáns alkotói életművet a próbaelőadás tárgyául, mert így szeretne volna háláját érzelgetni az őt magántanárnak invitáló kálvinista szellemiségű debreceni egyetemmel szemben. Egyben szép gesztusnak szánhatta ezt a választást Pap Károly felé is, hiszen azért csak egy konzervatívnak, részben Arany-követőnek minősíthető lírikust mutatott be Vargha Gyula személyében. De ez túlzottan leegyszerűsített magyarázat lenne. Inkább azt mondhatnánk, hogy végtelenül nagy diplomáciai érzékre valló döntést hozott Vajthó akkor, amikor éppen Vargha Gyula lírájának szentelte a próbaelőadását, mivel kiszolgálta a bírálói (a hallgatósága) ízlését is, ám ugyanakkor a saját eszményeit sem tagadta meg. Vargha Gyula ugyanis izgalmas költői egyéniség volt, nem véletlenül írták róla, hogy a puritán konzervativizmus maszkja mögött egy modern költő rejtőzött. Igaz, hogy Vargha egyáltalán nem kedvelte, sőt támadta Adyt, leginkább az keserítette el – a kései utód, Varga Domokos szerint –, hogy az új vizeken járó költőóriás hogyan „rontja meg a magyar nemzeti szellemet és jellemet.”²³ Az unoka, Varga Domokos azt is érthetőnek tartotta, hogy nagyapja, aki Tisza István személyes híve, közvetlen munkatársa volt, nem tudta megbocsátani Adynak a Tisza-ellenes kirohanásait („geszti bolond” stb.). Egyébként már ez a nem mellesleg tény, az, hogy Tisza kedvelt vazallusát, költőjét választotta előadástárgyul Vajthó, mutatja, mennyi átgondolás, mennyi politikum volt a döntése mögött, erősen motiválta az is, hogy éppen egy olyan egyetem készül őt habilitálni, amely Tisza István nevét viseli, s amely Tisza meggyilkolása óta a legjobban fáradozott az egykori miniszterelnök emlékének ápolásán. Pap Károly számára pedig nem lehetett lényegtelen Vargha politikai és emberi alapállásának az a momentuma, hogy idegenkedett attól az Ady Endrétől, akinek költészete hozzá sem állt közel.

Ugyanakkor mégsem olyan könnyen skatulyázható be a konzervatív költői táborba ez a puritán alkotó, mivel idősebb korára különös metamorfózison esett át: rátalált finom érzékenységű egyéni hangjára, egy igen erős (a korábnál jóval közvetlenebb) önközlési igény nyilatkozott meg a kései lírájában. Ezért írhatta róla a Nyugatban Schöpflin Aladár: „*Akik egyoldalúan Arany-tanítványnak akarják őt beállítani, azoknak revideálni*

²³ Varga Domokos erről abban az interjúban beszélt, amelyet Albert Zsuzsa készített vele, s amely *Egy kétszáz éves magyar értelmiségi család* címmel jelent meg a Forrás folyóirat 1999. decemberi számában. Az interjú szövege interneten a következő helyen érhető el: <http://www.forrasfolyoirat.hu/9912/albert.html>.

kell nézetüket. Vargha Gyula öregkori lírája, pályájának legértékesebb és terjedelemben is legnagyobb része, érdekes átmenet a klasszikusról a modernre, egyike a legszebb hidaknak, amelyek Arany és Ady között épültek.²⁴ Nem véletlen, hogy a szokatlan képzettársításokat és figyelemfelhívó címeket kedvelő Vajthó aktív tanár korában a következő címmel tervezett tanulmányt az Adyt megelőző költői nemzedék kétarcúságáról, sajátos időskori költői megújulásáról: Ady hatása – elődeire. Ez a tanulmány – ahogy *Tanári pályám emlékezete* című könyvében őszintén be is vallja – mindörökre terv maradt csupán, sosem készült el, bár alapötlete zseniális. Ezt a remek ötletet a következőképpen ismerteti Vajthó öregkori számadásában: „*A sors iróniája ugyanis, hogy a régi magyar költészet századunkbeli alakjai (Szabolcska, Jakab Ödön, Kozma Andor, Vargha Gyula stb.) Adynál korábban születtek és később haltak meg. Ezek voltak a legszomorúbb ölelkező rímek – a sor legszebb melódiáját ringatva. Tanultak is tőle. Vajon elképzelhetem-e, Vargha »A halál hídjánál« című versét Ady hatása nélkül?*”²⁵ Ez az izgalmas kérdés – az „apák és fiúk” különös kapcsolata – egyébként éppen a habilitáció előtti időszakban kezdte intenzíven foglalkoztatni Vajthót, a *Két költőnemzedék arca* című tanulmányában – többek között – azt vizsgálta meg, mennyire kibékíthetetlen az ellentét a két, egymást váltó költőgeneráció szemlélete, ízlése között. Újfajta, egyedi és szokatlan megközelítéssel állt elő Vajthó, amikor pozitív hajtóerőként, teremtő feszültségként értelmelte a magyar irodalmat és az olvasói tábort is megosztó nemzedéki-szemléleti konfliktust, ráadásul nem tette le a voksát egyik tábor mellett sem, hanem inkább a konszenzust, a lehetséges érintkezési pontokat kereste a két szembenálló világ között. Fent említett tanulmányában a következőképpen fogalmazza meg véleményét a két költői csoportosulás küzdelmének pozitív, progresszív voltáról: „*Ugyan mi lenne, ha egy Vargha Gyulát, egy Ady Endrét keverni lehetne? Talán tökéletes egyensúlyát kapnók a magyar léleknek, de az irodalmi holt-pontnak, a »régi« örökös stilizálásának, renoválásának is. Viszont így, egymással hadilábon, egymást gyötörve, kölcsönösen használtak az – irodalomnak.*”²⁶

Vargha Gyula költészetében mindenesetre többet, mélyebb és összetettebb tartalmakat látott Vajthó, mint az egyoldalú, fekete-fehéren ítélkező kortársak és a szintén csak a két tábor közötti harc paradigmájában gondolkodó utókor. Vajthó László egy rövid fejezet erejéig az *Elfelejtett keringők*ben is megemlékezett erről a furcsán félreismert puritán költőről, akinek a részletes, objektív kritikai értékelése ma is várat magára. „*Vargha Gyulának sok köze volt a modernnekhez – írja említett művében Vajthó –, ha némely szövegre félreértésre is adott alkalmat. [...] Úgy tudom, Schöpflin Aladár írta róla, hogy nemzet-szemlélete az Adyénál is komorabb: már ez kiemeli elkerülhetetlen, ásatag sorsából, amelyre hagyományok, korjelenségek fogták. Rédey Tivadar is kedvelte reneszánsz-ízű, rembrandti színezetű életképeiért. Vajon tudják-e, hogy a Károg a holló a jegenyén kezdetű »népdal« tőle*

²⁴ SCHÖPFLIN Aladár, *Vargha Gyula*, Nyugat, (1929/10), 705.

²⁵ VAJTHÓ, *Tanári pályám...*, i. m., 192.

²⁶ VAJTHÓ László, *Két költőnemzedék arca*, Budapest, 1935, 78.

*való? Vagy maga a nóta sem ismeretes már? 1935-ben, Pap Károly professzorék ítélőszéke előtt róla tartottam bemutatkozó előadásomat a debreceni egyetemen.*²⁷

Azt hiszem, az idézett Vargha-értékelések egyértelművé teszik, miért volt telitalálat Vajthó részéről, hogy éppen erről a költőről adott elő a tudományos előmenetelét nagyban meghatározó alkalommal. Varghát mindenki úgy értelmezhetette, ahogy akarta, a konzervatívok is joggal kisajátíthatták, de a modernnek is rokonságot érezhettek vele. Vajthónak pedig nem kellett a tulajdon lelkével meghasonlania: mint Ady-rajongó ő is megtalálta Vargha lírájában a neki szimpatikus színeket, az Ady nemzetféltésére és pesszimizmusára emlékeztető vonásokat. Ráadásul a saját egykori sérelmén is túllépett ezzel a sok szempontból mesteri választással, így állt nemes bosszút Vargha Gyula államtitkáron, akit lipótszentmiklósi fiatal tanár korában egy kötetnyi versfordítással keresett meg, támogatást remélve. Varghától nem kapta meg a huszoneves fiatal tanár és fordító a várva várt biztatást, helyette csak kicsinyes és részben igazságtalan kritikával fizette ki az akkor karrierje csúcán álló költő. Ennek okát még idős fővel sem látta tisztán Vajthó. Töprengései közepette a következő kérdéseket tette fel magának Vargha megmagyarázhatatlan viselkedését elemezve: „*Vajon a versengés szelleme bántotta? Egy fiatalabb mérészege, újrarendelt költeményeket, s éppen a tekintélyes Szász-Vargha-dinasztia után?*”²⁸ Mindenesetre nem kevés lelki nagyságra vall, hogy azok után, ahogy Vargha Gyula bánt vele, felvállalta témaként az 1935-ben már hat éve halott költő munkásságának méltatását, nyilván erre még ő sem gondolt volna a 10-es években, amikor Vargha elutasítását le kellett nyelnie. Ezeket az előzményeket mindenképpen szükséges ismerni ahhoz, hogy Vajthó habilitációs előadásának témaválasztását és annak indítékait teljesen tisztán lássuk. A szűkszavú kari jegyzőkönyv egyébként annyit állapított meg a próbaelőadásról, hogy az „*a követelményeknek mindenben megfelelő*”, így aztán a kar a habilitáció befejező cselekménye gyanánt egyhangúlag el is fogadta.²⁹

Az elsodort katedra

Ezzel új fejezet kezdődött Vajthó életében: ő is gyarapította az utazó egyetemi magántanárok sorát, amúgy is bokros teendői még inkább megsokasodtak. Olyan tempót diktált magának a 30-as évek végén, 40-es évek elején, amelyet ma is nehezen lehetne utánozni: rendes középiskolai tanári munkája mellett előadott a zeneakadémián és a műegyetemen is, változatlan intenzitással foglalkozott „*lelkének gyermekeivel*”, a három, egyre több szerzőt és szöveggondozót bevonó sorozattal, ezekhez jött a debreceni magántanársággal magára vállalt legújabb feladat. Időskorában már humorral emlékezett vissza arra

²⁷ VAJTHÓ, *Elfelejtett...*, i. m., 353–354.

²⁸ *Uo.*, 237.

²⁹ Jegyzőkönyv a m. kir. Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi karának Dr. Vajthó László próbaelőadása alkalmából 1935. évi június 13-án tartott üléséről, DE BTK Dékáni Hivatal Irattára.

korszakára, amikor két végén égette a gyertyát és magától értetődő természetességgel zsákmányolta ki saját fizikai és szellemi erejét. *Megtréfáalom Pintér Jenőt* című kis írásában a következő módon idézi fel akkori elfoglaltságaiból fakadó zsúfolt programját, az utazó magántanári élet fárasztó napjait: „*Debreceni magántanárkodásom alatt valami százszor utaztam le Csokonai fészkébe előadni. [...] Utazó magántanárnak fájdalomcsillapító az étkezőkocsiban elfogyasztott fekete s jó néhány füstkarika, akkoriban még javában éltem mindkét méreggel. [...] Délelőtt iskola, utána 12-től 2-ig a zeneakadémiai irodalomóra a Tanárképzőben, délután kevéseke pihenés után böngészés az irodalom valamelyik fejezetében, azon tűnődve, mert a tanár igazibb feladata az: mit ne mondjak műegyetemi hallgatóimnak, akiket rövid ideig magyar irodalomra tanítottam, aztán a kétórás előadás után – szünetet nem tartva, különben lekésem az esti vonatról – taxin vágatás a Nyugatihoz; érkezés hajnaltájt, bóbiskolás a restiben, majd zarándoklás a Bika-szálló gőzfürdőjébe, mellegben utánózni Puskin odesszai lubickolását a Fekete-tenger habjaiban; aztán rövid étkezés, majd kétórás előadás, szünet nélkül, különben lekések az esti-pesti gyorsról, végül a vonaton lelki vádak, hogy megint nem készülhettem eléggé a drága Debrecennek, lelkes hallgatóimnak, akikre ma is, nyolcvanon jóval túl is, annyi szeretettel gondolok.*”³⁰ Más időskori emlékezésében is vissza-visszatér ez az utóbbi gondolat, a készülletlensége miatt érzett büntudat, elégedetlenség. Egy helyütt például ezt írta: „*Előadásaimmal ritkán voltam megelégedve, mert iskolai és egyéb gondok kötöttek. Főként három sorozatom*³¹ *gondja, de az egyetemen kívüli eszmecserek elaltatták lelkifurdalásaimat.*”³² Néhány bekezdéssel lejjebb ugyanebben az önvallomásban megismétlődik a fenti gondolat a következő formában: „*Voltaképpen középiskolai tanár maradtam mindvégig, aki vagy százszor leutaztam az egyetemi városba, sok önváddal, mivelhogy nem készülhettem kedvem szerint.*”³³ Ennek az önmarcangoló, önmagával szemben kérlelhetetlenül szigorú véleményének részben ellentmond az, ami egy kedves kolléganőjéhez intézett leveléből is kiderül: igenis lelkesen és alaposan megtervezte az előadásait, már hónapokkal a megtartásuk előtt gyűjtötte hozzájuk az anyagot. 1944. ápr. 1-jén kelt levelében ugyanis az alábbi tervéről számol be tanártársának: „*Hadd fecsejtek még: A klasszikus Ady címmel hirdettem előadást a jövő fél-évre. Mi lesz belőle, nem tudom. Az abszolút lehiggadt, »időtlen«, tehát örökérvényű, vagyis a jövőnek is nagyonnagy Adyt akarom kihámozni abból a kb. ezer versből, melyet vegyese-n írt. Mindez részben ideges keresgélés, manapság ilyen az ember, nem leli igazán a helyét.*”³⁴ Mindent egybevéve Vajthó mégis jó szájjal emlékezett vissza a debreceni elő-

³⁰ VAJTHÓ, *Elfelejtett... i. m.*, 350–351.

³¹ A tanítás problémái és a *Magyar Irodalmi Ritkaságok* mellett elindított Vajthó egy harmadik sorozatot is, amely a *Magyar Írók* címet viselte. E sorozatban mindössze öt könyv jelent meg.

³² DOROGI, *i. m.*, 225.

³³ *Uo.*, 226.

³⁴ Vajthó László 1944. ápr. 1-jei keltezésű levele Kis Margithoz, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, XIV. 49/4. doboz. Vajthó–Kis levelezés, 35. sz. levél. (A továbbiakban a levelezés egyes darabjainak említése a következő: Vajthó–Kis levelezés.)

adásaira, még a nevetségesen alacsony magántanári „fizetést” is többnyire csak humorosan emlegette. A magántanárság nem volt jó üzlet az akkori bölcsészkarokon, kivált, ha valaki távolabbról utazgatott le az egyetem székhelyére csekély magántanári díjazásért előadásokat tartani. Nem véletlen, hogy keserű hangon idézte fel a *Tanári pályám emlékezete* című könyvében azt a hivatalos egyetemi eljárást, amely e siralmasan kicsi összeg kiutalását megelőzte. „Már a magántanárnak egyszer-kétszer rosszul esett – írja – az ilyen dékáni leirat a szemeszter végén: – Kérem magántanár urat, közölje hivatalommal, hogy a meghirdetett előadásokat valóban megtartotta-e, mert magántanáraink jutalmazása csak így lehetséges... Jutalmazása! No nézd csak! De hát az ember legyintett egyet, s máris megnyugodott. Mindazonáltal sereglett utána a hallgató, ha le bírta kötni, fel tudta csigázni a kedélyeket, az érdeklődést.”³⁵

Pap Károly professzor, aki már a bölcsészkar elődintézményében, a bölcsészeti akadémián is oktatta a magyar irodalom történetét, 1942-ben nyugalomba vonult. Ekkor felszabadult az a katedra, amelyről maga Vajthó is tett a 60-as évek végén egy elgondolkodtató megjegyzést: „Az, hogy a d-i egyetemnek egy irod. tanszéke volt: magyar köztragédia. Hogy évtizedekig más ült a katedrán, elkerülhetetlen volt.”³⁶ Vajthó igazából sokáig úgy gondolta, Zsigmond Ferencet illetve volna meg a nyilvános rendes egyetemi tanári állás, de időskori leveleinek egy-két utalása mégis azt valószínűsíti, ő maga is bizonytalanra vált ebben a kérdésben. Ezek egyikében a következő meglátását közölte Vajthó: „Ha Feri tanszéket kap, talán nem alkotott volna olyan zavartalanul, hibátlant.”³⁷ Mindenesetre Pap Károly nyugalomba vonulása reményt adott azoknak, akik új szemléletet, modernebb irodalomtörténet-oktatást vártak a debreceni egyetemen. A tanszékbetöltés történetéről itt nem kívánok részletesen írni, hiszen a Németh László debreceni kapcsolataival foglalkozó irodalomban elég részletesen lehet olvasni róla.³⁸ Az is közismert tény, hogy a katedrát Kerecsényi Dezső, a fiatalon elhunyt Horváth János-tanítvány nyerte el, őt jelölte első helyen a kar a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez küldött felterjesztésben. Tanulmányomban csupán a pályázatok feletti viták Vajthó Lászlóval kapcsolatos mozzanatait kívánom bemutatni. Vajthó – mint a tanszék magántanára – szintén megpályázta a katedrát, miután értesült arról, hogy Zsigmond Ferenc nem tart igényt a felajánlott professzori állásra. Erről a meghívásról egyébként Vajthó a tanári pályafutását összefoglaló memoárjában is írt. Így mesélte el az egyetem megtisztelő gesztusát: „Az egyetem – amint hallottam – Révész Imre teológiai professzort bízta meg, hívna meg a Kar nevében a megüresedő tanszékre. Ritkán esett ilyesmi. Aranyt, bár tanári oklevele sem volt,

³⁵ VAJTHÓ, *Tanári pályám...*, i. m., 194.

³⁶ Vajthó László 1969. VII. 31-i keltezésű levele Kis Margithoz. Vajthó–Kis levelezés, 71. sz. levél. (Kézírásos megjegyzés az írógéppel írt levél margóján, az aláhúzás a levél írójától származik.)

³⁷ Uo.

³⁸ A legrészletesebben talán Bakó Endre írt az 1943-as tanszékbetöltés előzményeiről a *Németh László debreceni katedrája* című tanulmányában, amely az Új forrás 2006/2. számában jelent meg. A tanulmány az interneten is olvasható. Elérhetősége: <http://epa.oszk.hu/00000/00016/00112/060216.html>.

*hasztalan hívták a magyar irodalmi tanszékre. Voinovich Géza nyilván egyharmad tüdejére gondolva háritotta el a kitüntetést (ekkor Angyal Dávid volt az egyetem megbízottja). Révész Imre a lakásán kereste fel a neves tudóst, aki akkor már kényszerképzetekkel viaskodott.*³⁹

A Pap Károly nyugdíjazásával megürült tanszék elnyeréséért öten adták be a pályázatukat. Kerecsényi Dezső pesti egyetemi magántanár, Vajthó László debreceni magántanár és Németh László író mellett még Juhász Géza és Tóth Béla középiskolai tanárok szerettek volna Pap Károly örökébe lépni. A tanszék betöltésére kiküldött bizottság tagjai közül Pukánszky Béla németprofesszort, irodalomtörténészt bízták meg a pályázók által benyújtott anyagok véleményezésével. Pukánszky meglehetősen szigorú szemüvegen keresztül vizsgálta minden pályázó munkásságát, nem volt tehát elnéző a kar magántanárával, Vajthó Lászlóval sem. Kétszer is kiemelte bírálatában azt a meggyőződését, hogy Vajthó alkatához a középiskola illik mint működési terep, mivel a pályázó inkább tekinthető tanárnak, mint tudósnek. Már a véleménye elején olyan módon dicsérte Vajthó irodalom iránti lelkesedését, hogy szavaiból rögtön kitetszik: a dicséret itt tulajdonképpen a finoman adagolt elmarasztalás álruhája. Egy olyan jelöltről alkotott vázlatos képet, akiről leszögezte, hogy érzelmi viszony fűzi a irodalomhoz (de tudjuk, tudós esetében ez nem pozitív kijelentés), és azzal a megállapítással sem kívánta Vajthó becsét igazából növelni, amellyel írói indulására, kezdeti műfordítói tevékenységére céloz. A látszólag tapintatosan, valójában azonban kíméletlen kritikával megfogalmazott pályakép említett mondatai egyben kiválóan tükrözik Pukánszky magas mércéjét, az egyetemi katedrák birtokosaival szemben támasztott elvárásait. A neves germanista a következő formában tárta professzortársai elé ezeket a gondolatokat: „*Vajthó László gazdag és sokrétű munkássága műfordításokkal és eredeti költeményekkel indul meg, s ezekből hajlik át az irodalomtörténetbe. Ez a megindulás tagadhatatlanul hagyott nyomokat irodalomszemléletén: mindég meglátszik rajta a nemes értelemben vett műkedvelő, akit személyes érzelmi viszony fűz nemcsak az irodalomhoz általában, hanem ritmusokhoz, képekhez, sőt egyes szavakhoz is. Nem hiába mondja Vajthó László pályázatában, hogy »tanári kötelességei« vonzották az irodalomtörténet felé, irodalomtörténeti munkáiban valóban mindenekelőtt a tanár szólal meg, akinek életkerete a középiskola, állandóan jelenlévő közönsége a tanulóifjúság.*”⁴⁰ Pukánszky ezután sorra vette Vajthó tudói erényeit és hiányosságait, s ezeket úgy csoportosította, hogy biztosan alá tudja támasztani velük az álláspontját, mely szerint Vajthó alkalmatlan az egyetemi tanári katedrára. Vajthó értékei többek között megemlítette, hogy mindig a kutatás biztos eredményeire támaszkodik a munkáiban, idegenkedik a tisztázatlan elméletektől, bizalmatlan az egyéni feltevésekkel és ötletekkel szemben. Azt is pozitívként értékelte, hogy a debreceni magántanár mindig szabatosan, választékosan fogalmazza meg a köztudatban élő irodalomtörténeti megállapításokat és ítéleteket. Ezekben az elismerésekben már burkoltan benne vannak Vajtó hiá-

³⁹ VAJTHÓ, *Tanári pályám...*, i. m., 193.

⁴⁰ Pukánszky Béla: Jelentés a magyar irodalomtörténeti tanszékre kiírt pályázatról. Kézirat. (Debrecen, 1943. február 12.) DE BTK Dékáni Hivatal Irattára.

nyosságai, fogyatkozásai is, amelyeket aztán nyíltan fel is sorolt. Legfőbb hibájaként azt róta fel, hogy hiányzik műveiből az egyéni látás, a problémák felvetése, műveiben általában a kitaposott utakon jár. Pukánszky arra a következtetésre jutott Vajthó művei alapján, hogy szerzőjük szeret biztos, megnyugtató sablonokban gondolkodni. Ugyancsak negatív kritikaként fogalmazta meg azt az észrevételét, mely szerint Vajthó gyakran aránytalanul hangsúlyozza munkáiban a részletkérdéseket az egész rovására. Ezzel tulajdonképpen azt mondta ki, hogy a pályázónak nincs meg a megfelelő lényeglátása, áttekinthető képessége. Pukánszky a hiányosságok hangsúlyozása után a bírálata végén megismételte, még egyszer aláhúzta korábbi súlyos ítéletét a következő szavakkal: *„Általában Vajthó László mindenekelőtt mint jó tárgyi tudású, nemes hivatásérzettől áthatott tanár áll előttünk, akinek igazi élettere a középiskola. Gyakorlati tanári munkássága és eredményei mellett tudományos dolgozatai erősen háttérbe szorulnak, s ezért esetleges egyetemi tanári kinevezését nem tudnám megnyugvással fogadni.*”⁴¹

Pukánszkynek az egyetemi tanárokkal szemben támasztott magas követelményei nyilván teljesíthetetlenek voltak egy olyan sűrű elfoglaltságú tanár számára, mint Vajthó. Az ő életéből valóban hiányzott az elmélyült alkotómunkához szükséges szabadidő és nyugalom, számtalan tevékenysége közt tagadhatatlanul szétforgácsolta a tehetségét. Nem tudott a riválisa, Kerecsényi Dezső munkásságával azonos értékű és terjedelmű szakírói teljesítményt felmutatni. Vajthó egyébként maga is tisztában volt azzal, hogy tudományos aktivitás tekintetében elmarad Kerecsényi mögött. Kettejük tanári és tudósi alkátát a következőképpen hasonlította össze az *Elfelejtett keringők* Kerecsényinek szentelt fejezetében: *„Kerecsényi Dezső már csak a Protestáns Szemle révén is közeli ismerősöm, sőt megértő barátom volt. [...] Jó barátok, hűségesek voltunk, de nem egy malomban örlők. Természetünk, céltudatunk különbözött nagyon. Ő hűvös szemlélő, én szenvedélyes, lírai csapongású. Ő rendszeresebb olvasottságú, tudós lélek, aki a lehető legrészletesebb tárgyismerettel fogott munkába mindig, magam olykor a wilde-i elvet vallottam, s nem ettem meg az egész tojást, anélkül is rájöttem, friss-e. Ezt persze történettudós nemigen teheti kedvére. Horváth János tanítványának tartották, egészen fiatalon máris »Kishorváthnak«, ami nagy szó volt az Irodalomtörténeti Társaságban. [...] Annyi bizonyos, hogy jó mestere volt, s annak hatása nem ártott egyéniségének. Nagy kár, hogy élete virágjában kellett elnémulnia. Rövid ideig tartó professzorsága alatt megszerették és nagyra becsülték debreceni hallgatói.*”⁴² Vajthó egy másik emlékezésében elejtett megjegyzéséből az is kiderül, hogy Kerecsényi nemcsak barátja, hanem egyben szigorú kritikusa is volt. *„Kerecsényi Dezső említette egyszer – írja az idős Vajthó –, hogy újabb sorozatom, A tanítás problémái már nem olyan magas színvonalú, mint a MIR. Ezt fájdalommal vettem tudomásul, mert hiszen éreznem kellett magamnak is, mennyire igaza volt.*”⁴³

⁴¹ Uo.

⁴² VAJTHÓ, *Elfelejtett...*, i. m., 347.

⁴³ VAJTHÓ, *Tanári pályám...*, i. m., 276.

Nem csodálható tehát, hogy a két régi barát merőben más megítélésben részesült a Horváth-tanítványokkal szemben amúgy is elfogult Pukánszky részéről. A kar profeszszori testületének nagyobbik része egyetértett azzal, hogy Kerecsényi méltó kartásuk lenne Pap Károly tanszékén, azonban Pukánszkynek az a javaslata, hogy egyedül Kerecsényit jelölje a kar a tanszékre a minisztériumhoz felterjesztendő ajánlásban, már nem talált kedvező fogadtatásra. Karácsony Sándor⁴⁴ és Hankiss János – egymástól függetlenül, külön-külön – szinte azonos lényegű különvéleményt fogalmaztak meg Pukánszky javaslatával szemben. Ebben Vajthó érdekeit, presztízsét védve, az ő nevében sérelmezték azt, hogy őt még csak jelöltni sem kívánja, második helyen sem, a germanisztika professzora Pap megüresedett tanszékére. Mindkettejük érvelésében az a fő tétel, hogy a kar önmagával kerülne ellentétbe (saját magát degradálná), ha éppen régi, érdemes magántanárát mellőzné az állás betöltésére alkalmasnak ítélandók (és ilyen módon a felterjesztésben megemlítendő) sorából. A két különvélemény közül Karácsony a harciasabb szellemű és keményebb hangvételű, ő egyenesen kimondja, hogy egyes-egyedül csak Vajthó Lászlót illene az első helyen jelöltni a minisztériumnak szóló ajánlásban. A pedagógia professzora fogalmazványában kristálytisza logikával bizonyította, miért is kellene egy egyetemnek elsősorban a saját habilitáltját pártolnia üres tanszék betöltésekor, nem pedig más egyetem magántanárát. Egyben arra is felhívta kollégái figyelmét, hogy eshet egy ilyen gesztus (tehát az, hogy a tanszékhez kötődő magántanárt a tanszéki utódlás megtárgyalásakor kihagyják a számításba jövők, a potenciális örökösök sorából) a mellőzött tanárnak. Az alábbi gondolatokkal próbálta jobb belátásra téríteni kollégáit a neves pedagógus: *„Ennek megfelelőképpen, tapasztalatból mondhatom, tudományosan dolgozó férfiút nem is érhet fájdalmasabb, kiábrándítóbb, brutálisabb szellemi ökölcsapás, mintha az az egyetem, mely egykor habilitálta, nem első helyen ajánlja később arra a tanszékre, melynek megelőzőleg magántanára volt. Arról lehet szó, hogy jól teszi minden egyetem, ha mennél feltékenyebben, fukarabban és igényesebben válogatja meg, kiknek ajándékoz habilitáció formájában venia legendi-t. Még arról is lehet szó, hogy szép kezdetek virágai idővel lehervadnak s nem váltják be a tavasz bő szüret-ígéretét, vagy valaki – mindnyájan emberek vagyunk – élete későbbi folyamán becstelenséget követ el s érdemtelenné válik arra a bizalomra, mellyel egykor jóhiszeműleg vagy gyanútlanul megajándékozták, de ezek csak a szabályt erősítő ritka kivételek lehetnek. Vajthó László habilitáció előtti tudományos munkája nem tér el lényegesen azótai munkájától, ő tehát a mi megítélésünk szerint ma is éppen olyan »igen jó«, mint habilitálása pillanatában volt. Ha következetesek akarunk maradni és vigyázunk önnön méltóságunkra, ő a mi egyetlen első helyezésű jelöltünk s ehhez nyomás ok közbejötté nélkül mindvégig ragaszkodnunk is illik és szabad.»⁴⁵*

⁴⁴ Karácsony igen becsülte Vajthót értékmentő szerkesztői-kiadói tevékenységéért, ismertetést is írt a *Magyar Irodalmi Ritkaságok* egyes darabjairól. Ezek az ismertetések a következő helyen összegyűjtve is olvashatók: KARÁCSONY Sándor, *A magyar világnézet*, Budapest, 1941, 187–197.

⁴⁵ KARÁCSONY Sándor, *Különvélemény* = A magyarok kincse, szerk. Uő., Budapest, 1944, 131–132.

Karácsony és Hankiss kollegiális kiállása Vajthó mellett természetesen nem változtatta meg a kar döntését abban a kérdésben, hogy kié legyen a katedra, de legalább megértetett a professzorokkal egy fontos tény: nemcsak a habilitáltaknak vannak kötelességeik az őket befogadó intézményekkel szemben, hanem az egyes karoknak meg kellene tenni bizonyos gesztusokat (saját méltóságuk érdekében is) a náluk oktató magántanárok felé. Ezt mutatja az, hogy a szavazás, amelyen arról volt szó, hogy egyedül jelöltesék-e Kerecsényi Dezső az irodalomtörténeti tanszékre, a következő eredménnyel zárult: a 11 bölcsészprofesszor közül hárman igennel, heten nemmel szavaztak, egy professzor pedig üresen nyújtotta be a szavazólapját. Ezt a szavazást újabb szavazás követte, amelyen arról döntöttek a kar egyetemi tanárai, hogy kit fognak az első helyen jelölni. Ebben a kérdésben láthatóan egy véleményen voltak a kar professzorai, mivel a leadott 11 szavazatból 11 dr. Kerecsényi Dezsőt jelölte meg első helyen felterjesztendőnek. Ezután következett a szavazás arról, kit jelöljön a kar a második helyen. A végeredmény azt mutatta, hogy ez a kérdés – az előzővel ellentétben – már megosztotta a professzori testületet: a 11 leadott szavazatból heten voksoltak amellett, hogy Vajthó László neve – legalább a második helyen – kerüljön be a minisztériumhoz küldendő kari ajánlásba, négy professzor viszont üres lapot adott be.⁴⁶ Természetesen a felterjesztésbe való bekerüléshez szükséges többség így is megvolt, végül tehát Vajthó hiúságán sem esett csorba. Maga az érintett így kommentálja a jelölés körüli vitákat időskori visszatekintésében: „*Hogy így történt, kivált a második helyezés, merőben egyetempolitikai természetű, nem találok rá pontosabb kifejezést. Egyfelől, gondolom, illetl figyelembe venni, hogy mint magántanár legalább százszor utaztam le előadni. Viszont Kerecsényi tudományos elsőbrendűsége is nyilvánvaló, azért is jelölték hozzá méltóan.*”⁴⁷ A történet teljességéhez tartozik még, hogy a kar szavazott arról is, kit jelöljenek a harmadik helyen. Mindössze két professzor látta volna szívesen Németh László nevét a harmadik helyen, egy professzor Juhász Gézát jelölte volna harmadikként, nyolcan pedig üres szavazólapot adtak le.

Vajthót némileg letörte a kudarc, bár elismerte riválisa előnyeit, és tudatában volt a saját képessége határainak is. Egyik közeli ismerősének így írt néhány hónappal a sikertelen pályázat után: „*Egyre inkább behúzódok, dolgozom. Amíg ezt tehetem, nem zavar engem semmi. Még az elsodort katedra⁴⁸ sem. Nagy nyűg lenne, kevés plusz, anyagiakban, sok rezsiköltség, készülés avas anyagból stb. S érezni az erősebb fuvallatokat a Cseresznyés felől.*”⁴⁹ Csak egy bánt: a pályázat, versengés mindig bizonyos megalázkodással jár. Már sokszor nyertem mérföldes⁵⁰ területeken, veszedelmes csapásokon, miket én törtem s most fel-

⁴⁶ Jegyzőkönyv a debreceni m. kir. Tisza István tudományegyetem bölcsészettudományi karának 1943. május 5-én tartott IX. üléséről, 100. sz., DE BTK Dékáni Hivatal Irattára.

⁴⁷ VAJTHÓ, *Elfelejtett...*, i. m., 348–349.

⁴⁸ A jelzöt maga Vajthó emelte ki aláhúzással, a találó megnevezés pedig nyilvánvaló utalás Szabó Dezső méltán híres regényének a címére.

⁴⁹ Utalás arra, hogy Vajthó kényelmetlenül érezte volna magát egy olyan katedrán, amelyet Németh László is megpályázott.

⁵⁰ Bármilyen meglepő, ilyen formában használja Vajthó a „mér földes” jelzöt.

*sültem egy pohár vízen tett hazókázáskor [valószínűleg ezt akarta írni: hajókázáskor].*⁵¹ Nyilván a bölcsészkar professzorai is érezhették, hogy a professzori jelölések körüli vita és az első helyről való lecsúszás vagy a Kerecsényivel „aquo loco” jelölés lehetőségének elvetése sérelmes lehetett a Debrecenhez hűségés magántanára nézve, ezért is kárpótolhattak már 1944 februárjában a „címzetes rendkívüli tanár” jól csengő, bár viselője helyzetében lényeges változást nem hozó titulussal.⁵²

A legjobb barát: Zsigmond Ferenc

Egyoldalúan látnánk Vajthó és Debrecen kapcsolatát, ha csak arról emlékeznénk meg, milyen szerepet játszott a város a híres pedagógiai reformer tudományos karrierében. Szintén Debrecenhez, pontosabban a református kollégiumhoz és az egyetemhez kötődött az az ember, aki Vajthó életében – levelei tanúsága szerint – a legmeghatározóbb barát volt. Bár Zsigmond Ferenc még azelőtt felkerült Pestre, hogy Vajthó László habilitált volna, később pedig Kunhegyesen látogatta őt a mindig hűségés kolléga-barát, mégis a debreceni kapcsolatok között kell említeni a tragikus sorsú Zsigmond Ferencet, mivel közös ismerősi-baráti körük javarészt debreceniekből állt, innen került ki Zsigmond Ferenc kései éveinek őrangyala, Kis Margit⁵³ is, aki sokszor közvetített az egyre zárkózottabbá, emberkerülővé váló irodalomtudós és a végtelenül tapintatos Vajthó között. Kis Margit Debrecenben lett Zsigmond Ferenc hallgatója, sok biztatást, impulzust kapott tőle, s volt egy olyan rövid időszak is, amikor egyéb reményeket is ébresztett benne az érzékeny idegrendszerű tudós érdeklődése. Ezek a remények ugyan hamar szertefoszlottak, Kis Margit sosem lett Zsigmond Ferenc felesége, de mint kitartó híve mindig mellette állt, még a legnehezebb időkben is. Kettejük megható kapcsolatának emléke az a szép könyv, amelyben a tanítvány alázattal és szeretettel állít emléket mesterének, ebben a műben áldoz a tanárnő egy fejezetet Zsigmond és Vajthó különleges barátságának is.⁵⁴ Zsigmond Ferenc ismertette össze kedvenc tanítványát, „majdnem-menyasz-

⁵¹ Vajthó László 1943. aug. 21-i keltezésű levele Kis Margithoz. Vajthó–Kis levelezés, 27. sz. levél.

⁵² MUDRÁK József, *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karjának története*, Debrecen, 2012, 126.

⁵³ Dr. Kis Margit nyíregyházi tanárnő, Czóbel Minka biográfusa 1903-ban született Kunhegyesen. Magyar–német szakon tanult a debreceni Tisza István Tudományegyetemen, itt ismerkedett meg a nagyhatású egyetemi magántanárral, Zsigmond Ferencel. A tehetséges tanárnő először rövid ideig a debreceni református egyház polgári leányiskolájában tanított, majd 1928-tól a nyíregyházi Kálvineum alkalmazta. Ehhez az intézményhez 1960-as nyugdíjazásáig hűségés maradt. Az 1930-as évek végén ismerkedett meg Vajthó Lászlóval, ezzel kezdetét vette egy szép és nemes férfi–nő barátság. 1944 késő őszén Budapesten rekedt, a karácsonyestét és az ostrom heteit Vajthóékkal töltötte. Az együtt elszenvedett pokoli időszak még közelebb hozta egymáshoz a Vajthó-házaspárt és a nyíregyházi tanárnőt. A háború után is élénk levelezésben maradnak, egészen Vajthó 1977 decemberében bekövetkezett haláláig. Kis Margit alig több mint tizenegy évvel élte túl Vajthót, 1989 januárjában hunyt el Nyíregyházán.

⁵⁴ Kis Margit, *Zsigmond Ferencre emlékezem*, Kunhegyes, 1985. 47–57.

szonyát” pesti barátjával, Vajthóval, s a két középiskolai tanár hamarosan levelezni kezdett egymással. Levelezésüket Zsigmond Ferenc halála után is folytatták, barátságuk egyre mélyült, s végül Kis Margit könyveinek is Vajthó lett az első számú bírálója, lektora.

Mielőtt a két irodalomtörténész barátságát közelebbről is bemutatnánk, néhány szóban vázoljuk Zsigmond Ferenc pályájának alakulását. A székely származású tudós Kolozsvárott végezte az egyetemi tanulmányait, 1901 és 1905 között. Tanári tevékenysége jelentős részben Karcaghoz kapcsolódott, ahol tizenhat éven keresztül tanított, 1922-ig. Ekkor választották meg a debreceni református kollégium irodalomtanárának. Debreceni tanársága idején bontakozott ki irodalomtörténeti munkássága, amelynek számos darabja a cívisváros irodalmához kapcsolódik. 1925-ben, amikor az akadémiai levelező tagságot elnyerte, szintén debreceni vonatkozású témát (Jókai és Debrecen) választott székfoglaló előadása tárgyául. 1923-ban szerezte meg a magántanári címet a kálvinista Róma egyetemének bölcsészkarán, ezt követte 1930-ban a címzetes rendkívüli tanári kinevezés.⁵⁵ Sajnos 1934 elejére elhatalmasodott rajta a depresszió, ez a súlyos és állandósult lelki betegség ekkor már lehetetlenné tette tanári munkája folytatását. Így Pestre költözött, de a fővárosban tovább folytatta tudományos tevékenységét, ezen belül a Debrecen irodalmával kapcsolatos kutatásait. Zsigmond Ferenc pesti évei alatt rendszeres vendége volt a Vajthó-házaspárnak, minden szerda este náluk vacsorázott. Vajthóval nagyon kellemesen érezték magukat egymás társaságában, noha alkatuk, lelki beállítottságuk teljesen ellentétes volt. A két debreceni magántanár karakterét a következőképpen hasonlított össze közös ismerősük, Kis Margit: „*Vajthó ellentéte volt barátjának. Annak zárkózottságával, visszavonultságával szemben a megtettesült közvetlenség, mozgékonyság. Egyébként most volt talán tevékenysége csúcspontján. Mindenütt ismerték, szerették és becsülték, mindenütt voltak hívei. Közvetlen modorával mindenkit megnyert az irodalom ügyének. De talán senki sem kísérte nagyobb figyelemmel és elismeréssel munkáját, és senki jobban nem örült sikereinek, mint a jó barát, Zsigmond Ferenc.*”⁵⁶ A kényszerképzetekkel viaskodó, egyre betegebb tudós 1942 áprilisában már a főváros levegőjét sem bírta tovább: ekkor költözött haza szülőfalujába, Kunhegyesre, a testvére portájára, amelyen már régebben egy különálló kis házat építtetett magának. Ettől kezdve visszavonultan élt, kedves könyvei jelentették az egyetlen társaságot számára, azok mellett a kunhegyesi értelmiségiek mellett, akik hébe-hóba meglátogatták. Vajthó és Kis Margit levelezése (amely a tanárnő hagyatékában maradt meg) azért is páratlan értékű forrás az utókor számára, mert egyrészt

⁵⁵ Tóth Béla, egykori tanítványa így emlékezett Zsigmond egyetemi óráira: „*Zsigmond Ferenc a magyar irodalmat tanította a magyar szakosok számára. Bár kitűnő előadó volt, sohasem prelegált, hanem hallgatóinak kellett előre kitéűzött témákról beszámolni, s a dolgozatokat az ő vezetésével megvitatták(tuk), lévén magam is tagja az intézetnek.*» *Hozzászólásaiban* «*jegyzetfüzeteire támaszkodott, melyeknek regiszteres lapjai őrizték betűrendben a témával kapcsolatos régebbi és legfrissebb feljegyzéseit. [...] Beszélgetés közben egy-egy csendes tréfát is eleresztett, melyeken – mivel mindig szellemesek és találóak voltak – mi jóízűen nevettünk, ő meg csendes somolygással nyugtázta a sikert.*” TÓTH BÉLA, *A száz éve született Zsigmond Ferenc emlékezete*, Confessio, (1983/3), 121.

⁵⁶ KIS, *i. m.*, 95.

információkat nyerhetünk belőle Zsigmond Ferenc utolsó, magányban töltött éveiről, másrészt Vajthó és Zsigmond barátságának alakulásáról, további sorsáról is tudósítanak a pesti szerkesztő-tanár és a nyíregyházi tanárnő levelei.

Ahogy fentebb is említettük, a „remeteséget” választó Zsigmond Ferenc betegsége constitutionális depressio volt, ennek a súlyos pszichés kórnak a kunhegyesi remeténél tapasztalt tüneteiről, kísérőjelenségeiről (paranoia, szociofóbia stb.) több Vajthó-levéiben olvashatunk rövid tudósítást, véleményt. Amikor intenzívebben megindult Vajthó és Kis Margit között a levelezés, a levelek visszatérő témája lett Zsigmond Ferenc – az őket összekötő közös barát – állapota, hogyléte.

1943 áprilisában már megemlíttette egyik levelében⁵⁷ Vajthó azt az ötletét, hogy leutazik Kunhegyesre Zsigmond Ferencet meglátogatni. Eredetileg húsvétra tervezte régi barátja meglátogatását, de a tavaszra kigondolt útból nem lett semmi, csak augusztus elején sikerült valóra váltania az ígértét. A rövid látogatás pozitív benyomásait összegzi Vajthó Kis Margithoz intézett, augusztus 4-i keltezésű levele.⁵⁸ A debreceni magántanár mondataiból úgy tűnik, alapvetően kellemes csalódás érte a kunhegyesi „remetelakban”, valószínűleg sokkal rosszabbra számított, nem gondolta, hogy kollégája állapota ennyire kielégítő.⁵⁹ Elképzelhető, hogy arra készült: jobban megviseli Zsigmond Ferenc megtépzott idegeit az egyedüllét, de a falu csendje, a vidéki élet kiszámítható ritmusa ekkor még jó hatással volt a zaklatott lelkű irodalomtudósra. Ezt a látogatást augusztus végén követte egy másik kunhegyesi kirándulás, amikor Vajthó a lánya kíséretében kopogott be a zárkózott tudóshoz. Ekkor valószínűleg nem is sejtették, hogy évek telnek majd el a következő személyes találkozásukig.

A háború befejeződése után kicsit megritkultak a levelek Vajthó és Kis Margit között, nem volt könnyű időszak a 40-es évek második fele egyikük életében sem. Vajthó változatlan aktivitással tanított a Berzsenyiben (1950-ig), magántanárként le-lejárt előadni Debrecenbe, könyvet írt Bessenyeiről, cikkeket, tanulmányokat közölt az *Embernevelésben* és a *Diáriumban*. Kis Margit ekkoriban szerzett házat Nyíregyházán, a Szabolcs utcában, az új otthon berendezése, felszerelése egy egyedülálló nőnek éppen elég munkát adott az iskolai tanítás mellett. Mindamellert leveleikben állandó téma maradt

⁵⁷ Vajthó László 1943. április 8-i keltezésű levele Kis Margithoz. Vajthó–Kis levelezés, 23. sz. levél.

⁵⁸ Vajthó László 1943. augusztus 4-i keltezésű levele Kis Margithoz. Vajthó–Kis levelezés, 26. sz. levél.

⁵⁹ Erről a találkozásról Kis Margit is elég részletesen írt a Zsigmond Ferenc életét bemutató könyvében. Érthető elfogultsággal és pátosszal festette le azt a jelenetet, amikor a két régi barát hosszú idő után viszontlátta egymást. *„Vajthó megilletődve lépett át a küszöbön, Feri bácsi a régi ház nagy, hűs szobájában várt bennünket, és meghatottan ölelte át hűséges, jó barátját. Néhány másodpercnyi feszült csend, s máris röpködtek a kérdések, a friss irodalmi hírek. Ki mit csinál, mit ír? Pillanatok alatt a szellemvilág magas régióiban voltak. Nem esett szó betegségről, háborúról. Csak eszmékről, igazságról, szépségről, amelyekért harcolni, küzdeni érdemes. [...] Most Feri bácsi is megélenkült, szinte megfiatalodott. Ez az ő igazi világa, a szellem világa, itt találta volna meg igazi gyógyyszerét a bajára. Milyen kár, hogy nem fogadta el a felajánlott katedrát az egyetemen! Milyen kár, hogy a fiatal nemzedék nem élvezheti szellemének gazdag kincseit – futott át az agyamon, amint magamba merültem figyeltem őket, s hallgattam szellemes társalgásukat.”* Kis, i. m., 94.

Zsigmond Ferenc hogyléte. Amikor Zsigmond egyszer hosszú időn át nem adott hírt magáról régi barátjának, Vajthó aggódva fordult Kis Margithoz, tőle várt friss információkat és megnyugtatót. 1946 novemberében az alábbi kétségbeesett hangú sorok mentek Pestről Nyíregyházára: „*Kedves Margit! Legyen szíves, írja meg azonnal, pár sorban, mi van Feri bácsival. Hetek, talán hónapok !?! óta nem váltottam vele lapot. Utóbbi sorai nagyon zaklatottak voltak – művészet volt rájuk valamennyire elfogadhatóan – számára elfogadhatóan – válaszolni. Kérem, nyugtasson meg bennünket. Itt nagyon nyugtalanítót hallottam, de nem akarom hinni.*”⁶⁰ A levelekből nem rekonstruálható, mi lehetett az a nyugtalanító hír vagy pletyka, amelyet Zsigmond Ferencről hallott Vajthó, mindenesetre az érződik ezen a levelén, hogy kellően elbizonytalanította, megriasztotta a fülébe jutott híresztelés. 1947-ben már arra is tudott időt szakítani Vajthó László, hogy személyesen meglátogassa a kunhegyesi tudóst, a remeteségbe vonult címzetes egyetemi tanárt. A látogatásra 1947 tavaszán került sor, s a vártnál jóval pozitívabb kép fogadta a pesti barátot, egészen elégedett volt Zsigmond akkori állapotával. Úgy tűnik az impresszióiról beszámoló leveléből, hogy ez alkalommal jóval kiegyensúlyozottabb volt a kedélybeteg tanár hangulata, ez mindenképpen bizakodásra adott okot Vajthónak. Kis Margithoz írt leveléből az is kitűnik, hogy eredetileg talán egy hármast terveztek, amelyen a nyíregyházi tanárnő is jelen lett volna, azonban a trió hölgytagja – valamilyen okból – nem tudott eljönni Kunhegyesre. Vajthó a következőket jegyezte le a távolmaradt barátnőnek a kunhegyesi találkozásról: „*Nagyon sajnáljuk, hogy csak lev.lapjával találkozhattunk, hazaérkezve. Pedig ugyancsak számítottunk rá, hogy Margitkát is látni fogjuk a Lejtő utcában. Mondhatom, örült volna a Feri bácsi jóhangulatának is. Igen jóegészségben találtuk, jobb hangulatban, mint gondolhattuk volna. Úgy látom, elszigetelődött benne lelemeszesedett/ a sok felesleges aggodalom. Itt változatlanul szeretik őt s úgy tudom, Debrecenben is. Sajnos, nem írtam össze a kérdéseket, hosszú távollét után bőven akadt s így majd megint letörleszthetünk néhányat a nyáron.*”⁶¹

A levelezésből nem derül ki, hogy a tervezett nyári látogatásra sor került-e vagy nem, de feltételezhető, hogy elmaradt Vajthó egyéb irányú elfoglaltságai miatt az újabb találkozás. 1947 nyarán ugyanis váratlanul igen megtisztelő felkérést kapott, így a szünidő alatt is dolgozott, a jól megérdemelt vakációt tanítással töltötte. A hiúságának nem kevéssé hízelgő feladatról az alábbi módon számolt be egyik időskori memoárjában: „*1947. június végén egy délután legnagyobb meglepetésemre Barra György⁶², a Népművelésügyi Mi-*

⁶⁰ Vajthó László 1946. nov. 11-i keltezésű levelezőlapja Kis Margithoz. Vajthó–Kis levelezés, 43/a jelzetű levél.

⁶¹ Vajthó László 1947. ápr. 5-i keltezésű levelezőlapja Kis Margithoz. Vajthó–Kis levelezés, 45. sz. levél.

⁶² Barra György 1901-ben született Zilahon, ott végezte középiskolai tanulmányait is. A budapesti egyetemen szerzett matematika–fizika szakos tanári diplomát, 1932-től tanított Debrecenben, először a főreáliskolában, majd a gyakorlógimnáziumban. 1945 és 1949 között volt a VKM III. főosztályának vezetője. A minisztériumból való távozása után rövid ideig az egrai pedagógiai főiskolán, majd különböző fővárosi középiskolákban tanított. 1970-ben hunyt el Budapesten.

nisztérium egyik osztályának vezetője látogatott meg, s arra kért, tanítanék esztétikát egy szakosító tanfolyamon Keszthelyen. Akkoriban történt, hogy az általános iskolák tanáraiból⁶³ egyesek a felsőbb négy osztály számára nyári tanfolyamon képzést szerezhetnek. Nehezen vállaltam, nem akartam családomtól elszakadni, nyaraláskor sem, de a végén mégis engedtem a felhívásnak. Barra György neve nem volt ismeretlen előttem, azelőtt a debreceni Tanárképző egyik jeles tanára volt, Szondy Györgyék sok jót beszéltek róla.⁶⁴ Íme, ehhez a remek lehetőséghez, a tanítók szakosító tanfolyamán való oktatáshoz is egy debreceni kapcsolat segítette hozzá Vajthót! (Szabó Magda író nő is többször utalt a vele készített interjúkban arra, milyen sok debreceni tanár került a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba 1945-ben.) Vajthó László keszthelyi működése egyébként eredményes volt, mivel a következő nyáron, 1948-ban ismét őt kérték fel hasonló tanfolyam megtartására. További folytatása azonban nem lett ennek a munkának, mivel 1949-ben már nem Barra volt a felelős a szakosítókért, ő abban az évben távozott is a minisztériumból. Az 1948-as nyár végén, a második keszthelyi szakosító után már sikerült Vajthónak is eljutnia ismét Kunhegyesre. Zsigmond Ferenc boldogan számolt be barátja látogatásáról Kis Margitnak. Nem sejtette, hogy ez volt utolsó személyes találkozásuk. A kunhegyesi remete, aki büszke volt a barátja szakmai sikereire, elismeréseire, így említette meg Vajthó látogatását a szeretett tanárnőnek szóló levélben: „*Lacit, úgy látszik, nem akarják nyugalomba engedni. Még a most kezdődő iskolai évre is megkapta a rendes beosztását. Igen jól néz ki: A balatoni nap barnapirosra festette az arcát; nem is csoda ez, hiszen negyvenkét magyar irodalmi órát tartott Keszthelyen valami továbbképző tanfolyam[on]! Jól esik nekem erről a kedves látogatásról beszámolnom annál is inkább, mert egyébről alig is tudok beszámolni: nincs miről...*”⁶⁵ Az 1948 és 1950 közötti időszakban Vajthó feladatai is megsohasodtak, ne feledjük el, ezek voltak azok az évek, amikor a középiskolai tanároknak is rengeteg tartalmi és szervezeti újtással kellett megismerkedniük, szemináriumokra kellett járniuk, szemléletformáló előadások hallgatására kötelezték őket.

Egy utolsó tanítási lehetőség még Zsigmond Ferencet is megtalálta éppen ebben az időszakban, a magányos tudós ugyanis egy kedves orvos-barátja támogatásával 1948 végén és 1949 elején egy félhivatalos továbbképzést, előadássorozatot tartott kunhegyesi pedagógusoknak az irodalomról, irodalmi kérdésekről, összesen 20-20 előadás hangzott el tőle, két csoport számára.⁶⁶ Ez az elfoglaltság talán még visszaadhatta neki egy rövid időre az életkedvét, azt érezhette, szükség van rá, kíváncsiak a tudására, nézeteire. Annál meglepőbb, hogy nem sokkal a tanfolyam befejeződése után, 1949. július 20-án öngyil-

⁶³ Itt Vajthó rosszul fogalmazott, nem az általános iskolák tanárai kaptak ilyen lehetőséget, hiszen ekkor még nem is voltak külön a felső tagozat számára képzett pedagógusok, a tanítók voltak azok, akiknek alkalmuk volt egy-egy szak elvégzésére a nyári tanfolyamok során.

⁶⁴ VAJTHÓ, *Tanári pályám...*, i. m., 196.

⁶⁵ Idézi Kis, i. m., 136. (Zsigmond Ferenc 1948. szept. 3-i keltezésű levele Kis Margithoz.)

⁶⁶ Erről a tanfolyamról Szurmay Ernő *Zsigmond Ferenc utolsó írása* című tanulmányában lehet olvasni, amely a Jászkunság 1989/1. számában jelent meg, az 52–54. oldalon.

kos lett Zsigmond Ferenc, nem bírt tovább küzdeni az őt többnyire folyamatosan gyöt-rő kényszerképzetekkel. Halála megrázta barátait és tisztelőit, a család addig nem is in-tézkedett a temetésről, amíg a híres tanár lelki társa, majdnem-menyasszonya, Kis Margit meg nem érkezett az imádott férfi holttestéhez. Vajthóékat is lesújtotta a tragikus hír, nehezen tudták felfogni barátjuk döntését, de elfogadták. Vajthó a gyászhr vétele után írt zaklatott hangú levelében némi önvádat is megfogalmaz, azon tűnődik, hogy többet kellett volna törődni a barátoknak is az önkéntes száműzetésbe vonult irodalomtudós-sal. Így töpreng, így filozofál barátja tragédiájának lehetséges okait keresve az érzékeny lelkű tanár: *„E pillanatban keservesen tűnődöm rajta, mily könnyen meghosszabbíthattuk volna az életét Szegénynek. Nem a testvére, sógornője, mert ők igazán végsőkig megtettek min-den tehetőt érte, ők már a sok gyöngéd gondon túl igazán tehetetlenek voltak e betegséggel szemben. De mi, távollévők, el-elűzhettük volna sötét gondolatait, közelebb terelhettük vol-na a valósághoz, a magaápoláshoz is – hiszen szemének elhanyagolása is nagyon előbbrevitte a katasztrófát – igen, megtehettük volna, ha minket is nem tart ezer gondban, aggodalom-ban, betegségben máról holnapra az élet.”*⁶⁷

Zsigmond Ferenc halálával egy fontos szál tűnt el Vajthó életéből, amely Debrecen-nel kötötte össze. Későbbi leveleiben is gyakran felemlgette elhunyt barátját, és idős-kori emlékezésében is elismeréssel szölt Zsigmond Ferenc tankönyvéről, a kortárs tan-könyvszerzők figyelmébe ajánlva alapos tanulmányozását.⁶⁸

Az idős Vajthó debreceni kapcsolatai és emlékei

Vajthónak ugyan a magántanársága megszűnése után megszakadt a hivatalos és inten-zív kapcsolata a debreceni egyetemmel, azonban az itteni irodalmi élet képviselőivel, az egyetemen tanító irodalomtörténészekkel továbbra is kapcsolatban maradt. Juhász Géza irodalomtörténész az Alföld számára kért tőle írásokat, s kapott is nem egy epigrammát, valamint tanulmányt. Kiss Tamás költővel, az egyetem gyakorlógimnáziumának tanárá-val is levelezett, aprólékosan beszámolt neki nyugdíjasévei elfoglaltságairól. Egyik hoz-zzá írt levelében nyíltan, érezhető nosztalgiával vallott a Debrecennel kapcsolatos érzéseiről. *„Sok élmény fűz ehhez a városhoz – ismerte el Vajthó –, kedves halottak emléke is. [...] Minden érdekel, amit olvashatok rólad, debreceni jóismerőseinkről is.”*⁶⁹

Debrecen sem feledkezett el Vajthó Lászlóról. *Tanári pályám emlékezete* című köny-vének megjelenése után elismerő hangnemű recenzió keretein belül idézte fel Kiss Ta-más a legnagyobb magyar irodalomtanár egykori debreceni egyetemi előadásainak han-gulatát. Többek között a következőket írta Vajthó óráiról: *„A »rendkívüli tanár« a 30-as években itt Debrecenben valóban rendkívüli értelmet kapott, már nem a titulust jelentette,*

⁶⁷ Vajthó László 1949. aug. 3-i keltezésű levele Kis Margithoz. Vajthó–Kis levelezés, 49. sz. levél.

⁶⁸ VAJTHÓ, *Tanári pályám...*, i. m., 230.

⁶⁹ Kiss Tamás, *Kettős tükör: Levelesláda*, Debrecen, 2002, 98.

mikor a rendes tanár mellett őt is hallgathattuk: a rendkívülit.⁷⁰ Az utazásokban olykor fáradt fő, egy-egy szórakozott mozdulat talán egy századvégi lírikust idézett a debreceni katedrara – igaz, Reviczkyt, Komjáthyt hallgattuk akkor tőle –, de aki ezekbe tétovának tetsző mozdulatokba fogódzott, egyszerre mélységes értelmét kezdte érezni az írásnak, az irodalomnak. Személyi varázs volt ez? Kétségtelen. De sok eredőjű: tettek, kezdeményezések, sőt eredmények hatása.⁷¹

Vajthó mind a *Tanári pályám emlékezete* című művében, mind pedig az *Elfelejtett ke-ringők* című visszatekintésében több helyen is megemlítette debreceni ismerőseit. Az első visszaemlékezésében például különös elismeréssel írt Révész Gabrielláról, egykori debreceni hallgatójáról, aki – két érdekes szöveg kiadásának erejéig – folytatta a Vajthó által elkezdett értékmentő munkát: elfeledett vagy teljesen ismeretlen kéziratok megjelentetését. Révész átvette egykori tanára módszerét: ő is a diákjai bevonásával gondozta a kiadásra szánt szövegeket.⁷² Az ambiciózus magyar–német szakos tanárnő először Földi János verstanát juttatta el az OSZK polcairól a szakmai olvasóközönséghez, majd a kiadás sikerén, pozitív visszhangján felbuzdulva egy Bessenyei-írást segített nyomdafestékhez a tanítványai közreműködésével.⁷³ Így Vajthó időskorában még azt is megérhette, hogy egykori kezdeményezése egy rövid időre feltámadt, követőkre talált. A második memoárkötetben olyan pesti tanárismerőseinek is szentelt Vajthó László egy-egy rövid fejezetet, akikkel Debrecenben újra összehozta a sors. A már említett Kerecsényi Dezső mellett ilyen volt az Ady-kutató Földessy Gyula, aki – a visszaemlékezés tanúsága szerint – egyenesen riválist látott címzetes rendkívüli tanár kollégájában, a szintén Ady-rajongó Vajthóban.⁷⁴ A két könyv mellett rövidebb terjedelmű 1969-es életútösszegzésében, amely a Dorogi Zsigmond által szerkesztett *Életem, emlékeim, találkozásaim* című kötetben jelent meg tizennyolc más híresség önvallomásával együtt, szintén szót ejtett debreceni kapcsolatairól, emlékeiről. Ebben a kis írásban Juhász Gézával kapcsolatosan idézett fel egy felejthetetlen esetet. „*Juhász Gézának külön hálaival tartozom – írta – egy*

⁷⁰ Kiss Tamás itt téved, rosszul emlékszik, hiszen Vajthó a 30-as években még nem volt rendkívüli tanár, csak 1944-ben kapta meg ezt a címet.

⁷¹ Kiss Tamás, *Egy rendkívüli tanár könyve. Vajthó László: Tanári pályám emlékezete*, Alföld, (1970/6), 76.

⁷² VAJTHÓ, *Tanári pályám...*, i. m., 161–162.

⁷³ A Révész Gabriellák által megjelentetett második mű duplán is folytatása volt Vajthó egykori missziójának, mivel ismét egy Bessenyei-kézirat nyert könyvformát a lelkes pedagógus és diákjai buzgalmanak köszönhetően: a *Rómának viselt dolgai* című történeti munkája. E kiadás méltatásakor a következő módon kapcsolta össze Bíró Ferenc Révész Gabriella és tanítványai tevékenységét Vajthó egykori értékmentő mozgalomával: „*Nagyon jó, nélkülözhetetlen segítség ez a kötet az elkövetkezendő idők Bessenyei-kutatásai számára, méltó folytatása a Vajthó László neve által fémjelzett nemes hagyománynak, amelynek történetéhez dr. Hollós István igazgató értékes adalékokat is közöl szép előszavában.*” BÍRÓ FERENC, BESSENYEI György, *Rómának viselt dolgai*, Irodalomtörténeti Közlemények, (1967/5–6), 695.

⁷⁴ Földessy igen élvezte a debreceni egyetemi tanítást, így írt Féja Gézának erről: „*Nagyon jól éreztem magam debreceni diákjaim között, s nemcsak nekik volt élmény az előadásom, de nekem is. Magamat is meglepett, milyen jó «előadó» vagyok. Nagy dicsőnség, hogy csak most jutottam hozzá.*” FÉJA Géza levelezése, szerk. FÉJA Endre, Budapest, 2003, 192.

megható mozdulatáért. *A sokféle jó, de nagyrészt elfogult verses gyűjtemények után néhányan tanárok, de más irodalombarátok is, félszáznál többen elhatároztuk, hogy egészen független, a lehető legtárgyilagossabb antológiát adjuk ki, elsősorban a magyar ifjúság számára, Vajda János korától napjainkig. [...] Hanem a nagy buzgalomban sokféle akadállyal küzdve, körmünkre égett a dolog, s valami hiányérzetem támadt, amire Juhász Géza figyelmeztetett is később. Elfelejtkeztünk egy nélkülözhetetlen bevezetésről. Mert bizony a tájékoztató még sürgönystílusnak is kevés lett. Szerencsére Juhász Géza egy olyan sokfelé tekintő levélben említette ezt a hiányt, magába foglalva egy szép és jó bevezetés lényegét, hogy boldogan röpitetem nyomdába utószóként, közmegelegedésünkre, mert a tanulmány élénk vitát támasztott mindenütt.*⁷⁵

Vajthó László emlékének ápolásáért több város és több intézmény is vetélkedhet. Természetesen senki nem vitatja el a Berzsenyi Gimnázium elsőségét a Vajthó-kultusz élteitőinek sorában. Mégis ott töltött el a nagy irodalomtanár egy negyedszázadot, ahhoz az intézményhez fűzték a pedagógiai kísérletei, ott valósult meg diákjai bevonása az egyes költői, írói életművek tárgyalásába, előadásába és az irodalmi szövegek gondozásának rejtelseibe. A kecskeméti református parókiát, Vajthó életének utolsó állomását, ahol a 60-as, 70-es években hosszú időt töltött feleségével egyetlen lányuknál, Osváth Viktor lelkész feleségénél, szintén nem kívánja senki megfosztani a Vajthó-emlékhelyként való említés jogától. Ám az is tagadhatatlan, hogy a debreceni egyetem nélkül Vajthó pályája nem teljesedhetett volna ki: itt vált igazi irodalomtudóssá, egyetemi magántanár korában írta legszínvonalasabb tanulmányait, irodalomtörténeti fejtegetéseit.⁷⁶ Ez akkor is fontos tény, ha Vajthó a halála előtt egy évvel megjelent memoárjában már az időskor mindent relativizáló szemüvegén keresztül nézte egykori ambícióit, törekvéseit. E visszatekintésében megvont végső mérlegének a szavaival kívánom zárni írásomat. Ebben ugyanis elárulta, mi volt öregkori megelegedtségének, derűjének a titka, miért élhetett békében önmagával. *„Ma is fülembé csendült – írta – rég meghalt Csomai Győző konskolárisom szava: – Gyönyörűen éltél! Nem tudtam mire vélni. Honnét gondolja. [...] Semmiféle fizetéses rangemelkedést nem élveztem soha. [...] De rangom sem volt soha különösebb. [...] Magántanárságomat meg sem érdemeltem, mert nem volt hozzá elég előmunkálatom, tízezer világirodalmi értékű költemény ismeretével meg mit kezdjek egy katedrán? A Zeneakadémián a Tanárképzőben irodalmat, poétikát, Kodály Zoltán kívánságára stilsz-tikát tanítottam igénytelen díjakért, s ilyen segítségre máskor is felkértek egyszer-kétszer. De aktív professzor nem voltam soha. Mi hát a gyönyörűség benne? Az, hogy sose láttam bele az egyéni érdekek kulisszái mögé, csak sejtettem őket, s menekültem is. [...] Doktorátust, un-szolásra, negyvenkettedik évemben tettem, habilitációm majd ötvenéves koromban esett, de kegyes kéz (vagy nyomdahiba?) később a c. rendkívüli helyett rendest hevenyészett a Tan-rendben, Földessy Gyula, aki szintén ott áldozott az irodalomtanításnak, nagyon fontos meg-*

⁷⁵ DOROGI, *i. m.*, 224–225.

⁷⁶ Ezek közé tartozik a következő dolgozat is: *Arany János és a magyar rím*, Irodalomtörténeti Közlemények, (1942/2), 109–131.

különbötetésnek vette ezt, úgy látszik, számára tetemesebb érdemei miatt a jelleget is mozgósították,⁷⁷ magam legfeljebb ilyen éretlen viccekkel traktáltam egyetemi jövedelmeim felől érdeklődőket: Félévenként leruccanni-visszaruccanni: átlag háromszáz pengő, a magántanári »jutalom« (mert egyik dékánunk annak nevezte), százhusz pengő, nos, a százhuszat levonom a háromszázból, s a maradék száznyolcvanot családomra költöm... [...] Egy szó mint száz, nem tülekedtem soha, csak egyszer-kétszer elérhetetlenért, s így nem éreztem soha az érvényesülés magasabb légköreinek olykor sorvasztó miazmáit.⁷⁸

⁷⁷ Bíró Judit írt arról, hogy a „címzetes és jelleges rendes tanár” olyan fantom-titulus volt az 1952 előtti egyetemi hierarchiában, amely jól csengő neve ellenére semmilyen valós pozíciót nem takart. Elsősorban nyugalomba vonult nyilvános rendes tanárok nyerték el, vagy pedig egyes, „különösen érdemes munkásságot felmutató nyilvános rendkívüli címmel felruházott magántanárok”. Bíró Judit, *Magántanárok a pesti egyetemen*, Budapest, 1990, 50.

⁷⁸ VAJTHÓ, *Elfelejtett...*, i. m., 382–385.